

Geliş Tarihi | Received: 12.02.2019
Kabul Tarihi | Accepted: 07.04.2019

E-ISSN: 2148-9327
http://philosophy.mersin.edu.tr
Araştırma Makalesi | Research Article

FELSEFENİN DOĞUŞUNA İÇKİN BİR UNSUR OLARAK MİTOS

Mehmet Buğra ÖZGÖÇER*

Öz: Bu araştırma, felsefenin doğuşunda katkısı bulunan mitsel evren görüşünün işlevini ve felsefenin gelişimi ile olan bağına çözümlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Hesiodos ve Homeros gibi ozanların döneminden Pre-Sokratik filozoflara kadar olan dönemde “mitostan logosa” geçiş olarak özetlenen dönüşümün çok boyutlu yapısı irdelenmiştir. Belirli bir süreç içinde ve kısmi şekilde gerçekleşen bu dönüşüm, mitsel evren anlayışının kavramsal düşünce sistemleri ile olan bağına göstermektedir. Mitlerin yapısı üzerine farklı ekollerce dile getirilmiş değerlendirmelere göre bu anlatıların, evreni bütüncül olarak görmenin bir şekli oldukları görülmüştür. Bunun yanında mitlerin ilk filozoflara kadar olan dönemde kavramsal düşünceye nasıl bir temel teşkil ettikleri değerlendirilmiştir. Ayrıca felsefenin, mitsel düşünceden bütüncül evren anlayışını miras alıp, evrene bu bütüncüllükle ancak ondan farklı olarak rasyonel temelde açıklama girişiminin bir ifadesi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunan Medeniyeti, mitos, logos, felsefe, Pre-Sokratikler.

THE MYTHOS AS AN IMMANENT ELEMENT IN THE BIRTH OF PHILOSOPHY

Abstract: This research aims to analyze the function of the mythical universe that contributed to the birth of philosophy and its relation with the development of philosophy. For this purpose, the multidimensional structure of the transformation which is summarized as “from mythos to logos” from the period of Hesiod and Homer to Pre-Socratic philosophers was examined. This transformation, which takes place in a certain process and in a partial way, shows the connection of mythical universe concept with philosophical thinking. According to the evaluations expressed regarding the structure of myths by different schools, it is obvious that these narratives are forms of holistic view of the universe as a whole. In addition, it is examined how up to the first philosophers in the period, the myths served as basis for the conceptual thought. Moreover, it has been determined that philosophy inherits the holistic universe understanding of the universe from mythical thought and is an expression of the attempt to explain this holism on a rational basis.

Keywords: Greek Civilization, mythos, logos, philosophy, Pre-Socratics.

* Doktora Öğrencisi | Ph.D. Student

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Turkey

ozgocer_bugra@hotmail.com

Orcid Id: [0000-0003-4722-9948](https://orcid.org/0000-0003-4722-9948)

Özgöçer, M. B. (2019). Felsefenin doğuşuna için bir unsur olarak mitos. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 14-25.

1. Giriş

*Söylence dostu da bir biçimde filozoftur;
nitekim söylence hayretten çıkar.¹*

Bugün insanlığın sahip olduğu ortak kültür mirası, antikiteden günümüze, farklı coğrafyalardaki kültürler tarafından üretilmektedir. Yazı formuyla ifade edilen kültür ürünleri, ondan çok uzun bir geçmişi olan sözlü kültürden beslenerek oluşturulan eserlerle insanlığın belleğinin ve kimliğinin derinlerine işaret etmektedir. En genel anlamıyla, bu kültürler tarafından üretilmiş olan mitoslar, şiirler, kozmolojiler ve bunların manzumesi olan dinler, doğayı ve insanı kavrama çabasının birer göstergeleri olmuşlardır. Yazıya geçişten sonraki her çağın en yüksek uygarlığı, ifadesini böyle eserlerde bulmuştur. *Enuma Eliş*'ten *Gılgamış*'a; *Theogonia*'dan *İlyada* ve *Odysssea*'ya kadar tüm bu kültürlerin kurucu mitosları sayesinde insan zihni, bir anlamlandırma ağı yaratmıştır. Bu mitoslarla örülmüş ağ sayesinde evren her çağda farklı imgelerle yorumlanmıştır. İnsanlık kültürünün ilk yazılı örnekleri, diğer bilimlerin konusu olduğu kadar felsefenin de araştırma alanına girmektedir. Peki, bu ilk eserlerin yazılış amaçları veya araştırdıkları neydi?

Aristoteles'in tanımına göre felsefe, ilk ilke ve nedenlerin araştırılmasıdır. Büyük olasılıkla bu araştırmanın ilk biçimlerini el yordamıyla gerçekleştirenler, doğa karşısında duydukları büyük bir hayretle bazı anlatılar kurgulamışlardır. Bu görüş üzerinden devam edilecek olunursa, felsefe öncesinde evreni ve doğayı kavrama çabasını, yani ilk ilke ve neden arayışını insan zihni mitoslar yoluyla gerçekleştirdi veya mitoslarla bu merakını yatıştırdı denilebilir. Bu bağlamda, Levi Strauss'a göre bir dil biçimi olan mit, tıpkı dilin yaptığı gibi kendimizi ve dünyamızı anlamaya girişmenin yolunu açar.² Bu açıdan bakıldığında mitoslar üzerinden üretilen sözcük dağarı, insana anlam arayışında eşsiz katkılar sunar. İnsan, bu anlatılar yoluyla, etrafını çevreleyen evreni zihninde evcilleştirerek ve doğallaştırarak anlamlı bir bütünün parçası kılar ve böyle yapmayla kendisini de evrenin bir parçası kılmış olur.

Mit çifte bir düzlemde ortak yaşamın gereklerini karşılar; insan toplumsallığını belirleyen varoluş biçimlerinin kalıcılık, sürerlik, uzun vade tutarlılık gibi genel gereksinimini doyurur; ayrıca özel bir toplum içinde bireylere, yürürlükteki işleyiş ile kurullarla uyum içinde tepkilerini birbirlerine eklemeye, aynı ölçütlere boyun eğmeye, hiyerarşileri saymaya olanak tanır. (Vernant, 2017, s. 277)

Tarihte, insanlığın avcı-toplayıcılıktan tarım toplumuna geçişi, nasıl bir anda değil de sayısız karmaşık³ sürecin sonrasında mümkün olduysa, mitsel düşünceden kavramsal düşünceye de benzer şekilde geçilmiştir. Ernst Cassirer'in aktardığına göre "insan, mantıksal kavramlara göre düşünmeden önce deneyimlerini açık, bağımsız mitsel

¹ Aristoteles (2018) 982b10.

² Strauss (2013) s. 8.

³ Edgar Morin (2011) bu süreci "karmaşık düşünce" (Pensée complexe) paradigmasıyla çözümlemeye çalışır.

imgeler aracılığıyla kavriyordu.”⁴ İnsanları avcı-toplayıcı yapan ihtiyaç ve koşullar, gün gelip tarım yapmalarına olanak verdiği gibi, yine aynı şekilde önce mitoslar, sonra da sistemli düşünceler üretip doğanın ve evrenin düzensiz görüntüsünde bir uyum yakalama araştırmasına imkân vermiştir. Yunanlıların kurguladıkları çelişik ve karmaşık evren tasarımı onları, değişmeden kalanın ve özdeş olanın ne olduğunu düşünmeye ve soruşturmaya itmiştir. Bu soru(n)lar önce mitoslar üzerinden ifade edilmiştir denilebilir. Mitlerin uyumlu bir bütünlük arz etmesi ilk, belki son bakışta bile biraz zordur. Bu çetrefil dünyanın tutarlı ve bütüncül bir tanımını yapmak pek mümkün olmadığı gibi, buna yeltenmiş bazı yazarların tek taraflı bir uzmanlık üzerinden ancak mitlerin işlevlerini aktarabildikleri görülmektedir. Diğer taraftan, insanlar âleminin abartılı bir tekrarı olan tanrılar dünyası ancak ifade ettikleri güçlerin farklı düzlemdeki bütünlüğü olarak ele alındığında bu düzensiz ve çelişik mitsel dünya bir parça da olsa anlam kazanmaya başlar.

Mit, tören, büyü ve din sadece dışarıdaki çevreyle değil, aynı zamanda düşünsel güçlerle de bir uzlaşma sağlar; yani bu, insanın kendi hayaletleriyle, kendi düzensizliğiyle, ubris’iyle, çelişkileriyle, kendi buhranlı doğasıyla vardığı insan ruhunun içinde gerçekleşen içsel bir uzlaşmadır. (Morin, 2011, s. 150)

“Mitos’tan Logos’a geçişle başlayan felsefe”⁵ anlatısı, Yunanlıların kültüre ve düşünceye yaptıkları büyük katkıyı ölçüsüzce köpürterek, tamamıyla barbar, yani dilsiz ve logossuz olan bir çağdan doğrusal bir ilerleme anlayışıyla, medeni ve akılcı bir çağa geçildiğini iddia eder. Düşünce tarihini basite indirgeyen bu anlayışa göre insanlık, tam bir kör karanlık içinde el yordamıyla ilerlerken bir anda ilk filozoflar belirmiş ve ona yolunu tamamen aydınlatacak bir meşale vermişlerdir. Bu anlatı, milattan önce VI. yy.’da İyonyalı “doğa filozofları”nın mitler dünyasından tamamen ve geri dönüşsüz şekilde ayrıldıkları kabul edilerek şekillenir. Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes’in mitolojik açıklamaları yetersiz görüp evrenin ilk ilkesini (*arkhe*) akla dayanarak açıklama ve araştırmaya başlamaları, mitostan logosa kesin olarak geçildiğinin ve günümüzdeki bilimsel düşünceye yakın bir araştırma biçimine geçildiğinin kanıtı şeklinde değerlendirilmiştir. Bir dönem felsefe tarihinde etkili olan bu görüş, felsefenin doğuşundaki “Yunan mucizesi”ni, kutupların buzlarından çöllerin kumlarına kadar, dünya üzerinde eşine rastlanmamış derecede benzersiz bir ilerleme olarak değerlendirmiştir. Bu “benzersiz” ve “mucizevi” ilerleme ile mitostan logosa geçen batı uygarlığı görüşü, John Burnet’in *Early Greek Philosophy*⁶ isimli eserinde işlenmiştir. Bu görüşe yakın olarak Burnet ile birlikte Theodor Gomperz’in eserleri de kabul edilebilir. 19. Yüzyılın pozitivist anlayışına sahip olan bu düşünürler Sokrates öncesi düşünürlere

⁴ Cassirer (2018) s. 46.

⁵ “Mitostan logosa geçiş” sözünü ilk kullanan *Vom Mythos Zum Logos* adlı eserinde Willhelm Nestle (1865-1959) olmuştur.

⁶ “Amacım, erken İon bilginleriyle dünyaya yeni bir şeyin –bilim dediğimiz şeyin– geldiğini ve Avrupa’nın ta o zamandan bu yana izlediği yolu, ilk kez Yunanların gösterdiğini ortaya koymak olmuştur; öyle ki, bilim, dünya üzerinde Yunan gibi düşünmektir, demek onun yeterli tanımıdır. İşte bunun içindir ki, bilim, Yunanistan etkisi altına girmiş olan halklar dışında, hiçbir yerde hiçbir zaman var olmamıştır.” Bkz. Burnet (2010) s. 5.

de doğa bilimlerinin gözünden bakma ve onlarda ampirist yönler görme eğiliminde olmuşlardır. Diğer taraftan Werner Jaeger ve F. McDonald Cornford gibi düşünürler ise ilk filozofların dini evren görüşünden tamamen kopmadığını ve dünyanın açıklamasını aynı zamanda teolog olarak yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Cornford, ilk filozofların kendilerinden önceki kozmogonilerden etkilendiklerini ve filozof özelliklerinin yanında şair ve kâhin özelliklerini de taşıdıklarını ifade etmiştir. Bu yazıda yürütülen araştırma, felsefenin başlangıç tarihini tamamen kendinden önceki koşullara indirgemeden, ilk filozofları felsefe yapmaya iten doğal nedenleri ve İyonya Felsefesi'nin diğer kültürlerle olan etkileşiminin yanında orijinalliğini de gözetmek durumundadır. Bilindiği gibi, Eski Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları, Antik Yunan kültürünün beslediği ana damarlardandır. Hatta bazı çalışmalara göre, Hint ve Çin uygarlıkları da Yunan ile ilişkilendirilmektedir. Bu uygarlıklardaki kozmogoni, mitoloji ve teoloji anlayışları yüksek bir kültürün ifadesi olmakla birlikte İyonya Felsefesi'ne bir zemin oluşturma ihtimalleri üzerinde durulabilir. Çünkü bu anlayışlarda henüz bireysel, akılcı, eleştirel ve tutarlı bir düşünümü kendine ilke edinmiş bir filozof tipinden ziyade kolektif ve mitolojik-dini tarafı baskın bir evren görüşüyle ilerleyen bir düşünürden söz edilebilir. Değinen filozof tipinin özellikleri doğrultusunda felsefe olarak değerlendirilebilecek düşünce faaliyetinin ortaya çıkışını anlamak için dönemin Ege kıyılarının sahip olduğu şartların göz önünde tutulması gerekir. Bölgede yazılı kültürün yerleşmiş olması ve bununla farklı türde eserler üretilmesi, diğer taraftan politik ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu ve coğrafi şartların elverişli olması sıkça tekrar edilmiş nedenlerdir. Bu yazıda ilk filozofların şair ve kâhin yönlerinin de olduğu tespiti üzerinden bir tartışma yürütülmeye çalışılacaktır. Bu aşamada şu soru sorulmalıdır: Kavramsal düşüncenin gelişiminde mitos-felsefe ilişkisinin yeri nedir?

2. Mitoslar, Düş Gücünün Nedensiz Bir Oyunu mu?

Bu soruya verilmesi gereken yanıt, mitsel dünyanın ozanları olan Homeros ve Hesiodos'tan itibaren başlamalıdır. Çünkü antik toplumlarda mitler sadece kavramsal düşüncenin işlevini değil toplumu kuran ve sürdüren tüm etkinlikleri de bir biçimiyle içlerinde barındırmışlardır. Bu etkinlikler arasında ibadetler, din, şiir, müzik, kehanet, yasa koyuculuk ve tarih yazıcılığı da vardır. Antik Yunan'ın mitleri, ahlaki eğitimin genel ilkelerini düzenleyerek, estetik seviyenin arttırılmasını sağlayarak ve son olarak bir akıl yürütme pratiğini işleterek akli bir yön taşımışlardır. Bu üç işlev, Helen kültürünü doğuran *paideia*'yı (eğitimi) ifade eder. Mitos ile logos arasındaki ilişkinin temelini Homeros ve Hesiodos'tan itibaren araştırmak, felsefeyi doğuran zihin yapısını da araştırmak demektir. Eric Alfred Havelock'un belirttiği gibi bu ozanlar, "Yunan zihninin bütününün temsilcisidirler."⁸

Hesiodos, *Theogonia*'sında tanrıların soy kütüğünü çıkarmış, tanrılar arasında bir güç paylaşımını ve bir bütünlük anlayışını getirmiştir. Bu, tanrısal güçlerle doğanın karanlık güçleri arasındaki savaşın, dünya alanında cereyan ettiği fikrini geliştirmiştir.

⁷ M. P. Nillson'dan aktaran Vernant (2017).

⁸ Havelock (2015) s. 143.

Hesiodos'a göre, tanrılar bile bir şekilde *meydana gelen* varlıklardır. *Theogonia*'da Ouranos ve Gaia, yani yeryüzü ve gökyüzünden önce Kaos oluşmuştur. Burada dikkate değer olan nokta, Werner Jaeger'in de *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi* adlı eserinde belirttiği gibi, Hesiodos'ta "modern bir icat" olan Kaos-Kozmos karşıtlığı yoktur, çünkü Hesiodos önce Kaos vardı demez "önce Kaos oluştu sonra yeryüzü" der. Kavramsal düşünce için kritik bir adım olan bu görüşten sonra sorulabilecek soru: oluşun, kendisi oluşmamış yani ezeli bir *arkhe*'sinin olup olmadığı sorusudur. Ancak Hesiodos bu kadar devrimsel bir adım atmamıştır. Yine de, gelecekteki filozoflara anlamlı bir işaret vermiş ve onlara gidecek olan yolu hazırlamıştır.⁹ Bununla birlikte ilk ilke arayışının erken nüvelerini Hesiodos'un Eros tasvirinde de görmek mümkündür. Ouranos ve Gaia kadar kadim ve tüm tanrılarının üremesinin arkasındaki güç olarak ifade edilen Eros, ilk filozoflar kuşağına ait "*doğada tek bir temel ilke arayışı*"nın ilk biçimi olarak görülebilir.

Hesiodos'ta kavramsal düşüncenin sorunlarına mit öğeleriyle yanıt aramanın bir diğer örneği *İşler ve Günler* şiiRIDIR. Hesiodos bu şiiRde, insanoğlunun hayatına çalışma mecburiyeti sorununun veya zorluğunun nasıl girdiğini mitlerle öykülemiştir. Bu soruna, Prometheus'un tanrılardan ateş tohumunu¹⁰ bir rezenenin içinde çalmasından önce, insanlığın tanrılarla birlikte bir cennet hayatını yani "altın çağı" yaşadığını anlatır. Daha sonra Zeus'un çalınan ateşe misilleme olarak Pandora'yı, yani tüm tanrılarının hediyesini göndermesiyle insan hayatına zorluğun ve sıkıntıların geldiğini anlatısını kurgular. Pandora ile birlikte insan artık tanrılarının dünyasından tamamen ayrılmıştır. Bu ayrılmayla birlikte insanlık, tanrılarda insani anlamda olmayan cinsiyetliliği, evliliği ve tarımı almıştır:

Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri

Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar.

Sonra bir yıl sırtüstü yatar.

Asar bırakırdı sabanını ocak başında.

Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.

Zeus kızınca Prometheus'a

Kendisini aldatan o sivri akıllıya.

Sakladı varını yoğunu insanlardan,

O gün bugündür, dertlere boşdu insanoğlunu,

Zeus gizledi ateşi insandan.

⁹ Aristoteles'e göre aynı zamanda teolog olan bu şairler, 'mitler yoluyla öğretenler'dir.

¹⁰ Technê (τέχνη) olarak ifade edilen teknik bilgiyi simgeler.

Eskiden İnsanoğlu bu dünyada

Dertlerden, kaygılardan uzak yaşardı.

Bilmezdi ölüm getiren hastalıkları.

Pandora açınca kutunun kapağını,

Dağıttı insanlara acıları dertleri. (Hesiodos, 2017, ss. 50-52)

Anlatılara göre insanlar ile tanrılar arasındaki ayrılıktan doğmuş olan insanlık durumunun güçlükleri, tüm bilmecesiyle mitler ve dinler içerisinde kurgulanmış ve tasvir edilmiştir. Felsefe ise, bu zorluklarla insan aklı ile disipline edilmiş bir şekilde yüzleşmeyi önerir. İnsanın tanrılara eş bir mutlulukla, Pandora'nın kutusunda en son kalan şey olan *Elpis*'e, bir tarafı umut bir tarafı ise endişe olan beklentiye, ihtiyaç duymadan yaşadığı o altın çağ tasarımına özlemi, birçok anlatıda kendini tekrar eden bir temadır. Hesiodos'taki Pandora hikâyesinden çıkabilecek sonuçlardan biri, insanlığın tanrılar ile olan sınırını bir takım ritüellerle hatırlamasıyken, çalınan ateş sayesinde pişirebildiği etlerle ve toprağa gizlenmiş buğdayı işlemesiyle, yani tarımla da hayvanlarla arasındaki sınırı pekiştirmesi olarak özetlenebilir. Denilebilir ki bu anlatıda yatan temel düşünce, iyilik ve kötülüğün, kolaylık ve güçlüğü dengesi ve 'kendini bil' (*gnothi seauthon*) deyişle ifadesini bulmuş olan, insanın sınırını bilmesi düşüncesidir. Belki de felsefe sonlu, sınırlı bir bilinçle sonsuz, sınırsız olana doğru yapılan bilinçli zihinsel bir aktivite olarak tarif edilebilir. Hesiodos'u mitten felsefeye geçiş bağlamında tutarlı bir yere oturtmak için şu eklemeyi yapmak gerekiyor: Hesiodos, kendinden önceki mitleri sentezlemiş ve içeriğini insan deneyiminin verili gerçekliğinden, "var olan şeyler" den (τα οντα) alan yeni bir rasyonel düşünce biçiminin yolunu açmıştır.

Hesiodos'ta olduğu gibi Homeros'ta da felsefeye giden yolun izlerini sürebilmek mümkündür. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Homeros'taki karmaşık ilahi dünya, insan dünyasının bir çeşit aynasıdır. Helen toplumunda örf ve adet olarak çevirebildiğimiz *nomoi* ve *ethea* anlayışlarını tasvir eden Homeros söylenceleri, o toplumda kamuya özel ve kişiye özel olanı anlamının bir kılavuzudur. *İlyada*'daki öyküde iki güçlü figürün, Akkhileus ve Hektor'un, kararlarının ve tutkularının bütün bir toplumu nasıl etkilediğini görürüz. Diğer taraftan bu iki figür, toplumun uzlaşma anlayışlarıyla da denetlenmektedir. Sonsuz dünyadan sonlu dünyaya dönüşün öyküsünü *Odyseeia*'da buluruz. Bu destanın tamamı, insanlık dışı büyü bir dünyadan "normale" bir diğer deyişle insanlık haline dönmenin anlatısı olarak ele alınabilir.¹¹ Homeros destanları, sözlü kültür içinde rahipler ve din adamları tarafından ezberlenip çeşitli ritüellerle toplumun belleğinde koruma altına alınmıştır. Bu destanlara bağlı dini ritüeller, daha çok dünyevi bir "kült pratiği" idiler.¹² Bu dünyevi din anlayışı üzerinden felsefe yapma biçimlerini üretecek olan düşünce biçimini sezme olasılığıdır. Daha önce belirtildiği gibi

¹¹ Naquet (2013) s. 43.

¹² Egon Friedell (2012)'e göre Yunan dini, Yunan halkının mizaçlarından biridir.

mitler, insanlık durumunun ve insan bilincinin sonlu kavrayışı ile onun bilinci dışındaki sonsuz olan arasındaki geriliminin bir ifadesidirler.

3. Cennetten Dünyaya; Mitostan Felsefeye

Dikkatini tanrılar dünyasından insanlık durumlarına veren düşünce, ilahi görüntüsünden yeni yeni sıyrılan doğa güçleriyle insan arasındaki ilişkiyi araştırmaya koyulmuştur. İlk filozoflar kuşağı –onların ilk filozoflar olduğunu Aristoteles’ten öğreniyoruz– aynı zamanda bilgiler (*sophoi*) olarak bilindiklerinden, mitsel düşüncenin bağrından çıkmışlardır. İlk filozofların döneminde, henüz modern dönemlerde olduğu gibi felsefe-din ve felsefe-bilim gibi ayrımlar söz konusu değildi. Bu bütüncül evren anlayışı içinde kendilerinden önceki bilgilerden ve şairlerden farkları, mitlerdeki teogonilerde ifade edilenden farklı olarak evreni, doğal bir açıklama getirmek amacıyla *arkhe*¹³ görüşü ile açıklamaya çalışmış olmalarıdır.

İlk felsefi spekülasyonların mitolojilerden kaynaklandığı savını aktaran Mircea Eliade, bu konuda şöyle der: “Sistemli düşünce, kozmogonilerin söz ettiği mutlak başlangıcın ne olduğunu anlamaya ve kavramaya, Dünya’nın Yaratılışı ile ilgili gizi, kısacası Varlık’ın ortaya çıkışındaki gizi aydınlatmaya çalışır.”¹⁴ Varlığın ortaya çıkışı ile insanın ortaya çıkışı, sonsuz bilinç ile sonlu bilinç arasındaki gerilimi ifade eder. Bu gerilim, mitlerde zaman dışı bir işleyişle giderilmeye çalışılır. Bu noktada söylenebilecek şey, ilk ilke arayışının, bilinmesi pek mümkün olmayan gizemli bir soruya işaret ettiğidir. Ancak ilk filozofların farkı, bu arayışa yeni bir yöntem getirmek olmuştur. Unutulmaması gereken nokta, mitsel ve dinsel düşüncenin, kavramsal düşünce ile aynı yapıya, örgütlenmeye ve kategorilere sahip olmadığıdır.

Mitsel ve felsefi düşüncelerin evrimi, insan zihninin doğayı ve kendini kavrayış biçimlerinin birer panoramasıdır. İki düşünce de, tarih içerisinde sayısız dönüşümlerden geçmişlerdir. Bu bağlamda Cornford, felsefe tarihi için Sokrates öncesi dönemi, felsefenin ergenlik öncesi çocukluk dönemi olarak değerlendirmiştir.¹⁵ Ergenlik öncesinde kendini evrenin kalanından ayırmayan çocuk, kendini unutarak daha çok dış dünyaya yönelmiştir. Bu durum tıpkı Sokrates öncesi filozofların salt doğaya yönelik akıl yürütmelerine benzemektedir. Bu analogiyi anlamak için şu soruyu soralım: Antik Yunan’ın doğa kavramıyla bizim bugün kullandığımız doğa kavramı aynı şeyi mi ifade eder? Bir görüşe göre, Yunanlıların fiziksel gerçeği tanımlayacak kelimeleri yoktu. Fiziksel gerçekliği *Physis* ile karşılıyorlardı. *Physis* doğayı en geniş anlamıyla tanımlamaktadır, *phúō* kökünden türeyen *Physis*, tam olarak kendini gösteren şey veya aydınlığa çıkan anlamında, yani daha geniş bir gerçekliği ifade etmektedir.¹⁶ Bu bilgiden hareketle denilebilir ki doğa filozoflarının metafizik yönelimini es geçip onların güncel anlamıyla “doğa” ile meşgul olduklarını düşünmek “hatalı bir modernizasyon”dur.

¹³ Prensip anlamındaki ilke olarak değil, sonsuz yaşamın kaynağı olan ilikten gelen ilke anlamında kullanılması önerilebilir.

¹⁴ Eliade (2016) s. 152.

¹⁵ Cornford (2015).

¹⁶ Bottici (2008).

Bilgeler olarak da anılan ilk filozoflar, daha geniş bir gerçekliği anlaşılır kılmak için Platon tarzında felsefe diyalogları ya da Aristoteles gibi fizik hakkında yazmamışlardır. Hatta denilebilir ki birçoğu hiçbir şey yazmamış, söyledikleri öğrencileri tarafından aktarılmıştır. Onlar, şair ile şaman arası bir çizgide, doğa hakkında (*peri phseos*) düşünceler ve sözlü gelenekle yoğrularak gelen şiirler ve fragmanlar bırakmışlardır. Jaeger'in aktardığına göre geç Antik Çağ düşünürlerinden "Cicero *De natura deorum*'da, St. Augustinus ise *De civitate Dei*'de, Thales'ten Anaksagoras'a kadar tüm doğa araştırmacılarını ilk teologlar olarak kabul etmişlerdir."¹⁷ Şu halde, bu filozofların fragmanlarının nesnesi olan doğa ile bugün anladığımız fiziksel gerçeklik anlamında doğa birebir örtüşmemektedir. Onların doğa kavramını kullanmaktaki amaçları, bütünsel bir hakikatin görünür olması ve aydınlığa çıkmasıdır. Bu durum, ilk ilke araştırmasının metafizik yönüne işaret ettiği gibi ilk filozoflara neden teologlar denildiğinin bir işaretidir. Burada metafizik, bilimsel anlamda bilgi nesnesi olması mümkün olamayacak şey anlamında kullanılmıştır. Tam bu noktadan felsefenin bilimsel mi yoksa bilim dışı bir düşünme biçimi mi olduğu tartışması filizlenir.¹⁸

İlk filozoflar geçmişten beri anlatılan hikâyelerin yanında doğayı anlamak için insan aklına uyabilecek ve gözlemlerle desteklenebilecek bir takım akıl yürütmelerde bulundular. Bu, mitler dünyasından tam bir kopuşu ifade etmese de sonraki dönemde felsefe yapmaya büyük katkıları olan ilk felsefi akıl yürütmelerdi. Mitlerde ve tragedyalarda işlenen tanrı-insan, doğa-yasa, sonsuz-sonlu gerilimi doğru düşünme araçlarıyla soruşturulmaya ve işlenmeye başlandı. M.Ö. V. yy.'da mitler, polis düzeninin politik tartışma ortamında dönüşüm geçirdiler. Doğa güçleri ile insan arasındaki ilişkiyi inceleyen düşünce, bu dönemde insan ile insan arasındaki mücadelenin diğer deyişle politik olanın ne olduğunu anlama çabasına girişti. Bu dönüşüm mitosların belirli bir amaç doğrultusunda kullanılması ile sonuçlandı. Bahsedilen dönemde, dönüşüm fitilini yakanlar Sofistler olmuşlardır. V. yy. Atina'sının diyalektik tartışma metodu, siyasi ve kültürel yaşamın en önemli retorik aracı haline gelmiştir. Bu tekniklerin uzman öğreticileri olan Sofistler, kendilerini geleneksel şairlerin –Homeros, Hesiodos– dünyasından ayırmaya başlamışlardır. Platon diyaloglarındaki Sofistlere göre bu dönemde mitos, genel anlamda hikâyeler, fabllar ve daha ileri çağrışımlarında uyduruk hikâyeler anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Gorgias 527a, Sofist 242c). Ancak yine de mitoslar ve felsefe arasında keskin bir ayırmadan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Sofistler için dahi bu eski hikâyeler, retorik sanatı için gözden çıkarılamayacak, verimli malzemeler sağlamaktaydı. Daha önce Doğa filozofları tarafından tohumları atılan ve bu dönemde, retorik sanatının hizmetinde kullanılmaya başlanmış olan mitosla, akli ve doğru düşünerek konuşmayı ifade eden logos arasında ifadesini bulan ayırım daha da genişledi. Bu ayırım, hayal gücü ve akıl, kurgu ile gerçek arasındaki ayırmayı. Sofistlerin elinde retorik bir malzemeye dönüşen mitler, dönemin tarihçilerinin gözünde de doğruluğu şüpheli bir takım anlatılara dönüştüler. Özellikle

¹⁷ Jaeger (2011) s. 21.

¹⁸ Gustav Meyrink (1999)'ün "Kardinal Napellus" adlı öyküsünde her gün göle gidip, gölün en dip ve en ulaşılabilir noktasına iskandil atan Hieronymus Radspieller'in hikâyesi, gizemli bir ilk ilke arayışının anlatımı gibidir.

Herodot ve Thukydides'ten¹⁹ sonra tarihçiler, mitlere karşı daha şüpheli yaklaşır oldular. Diodoros ve Halikarnasoslu Dionysos, mitin doğruluğunun araştırılmasının zor olduğunu iddia etmişlerdir. Yine bu dönemde Strabon, diğerlerinden daha çok mit ve tarih arasındaki uyumsuzluğa değinmiştir. Plutarkhos ise mit sözcüğünü genelde kahramanlık çağına ait hikâye anlamında kullanmıştır.²⁰ Tarihçi Paul Veyne'e göre filozofların gözünde mitler, felsefi hakikatlerin bir tür alegorisidir ancak tarihçiler içinse tarihsel hakikatlerin hafifçe çarpıtılmasıdır.²¹

İlk filozofların akla yakın ilk ilke arayışları ve Sofistlerin insan yaşamının gündelik pratiklerine dair düşünceleri sonucunda, mitos söyleminin bütüncül evren anlayışı kırıldı ve mitler evrenin tek açıklayıcı otoritesi olmaktan sıyrılmaya başladı. Daha sonra, bahsi geçen tarihçilerin mit ve tarih çelişkisi üzerine değinmeleri, doğru bilginin kaynaklarının mit-dışı bir düzlemde aranması gerektiği düşüncesini doğurdu. Mitosların kuşatıcı ve büyümlü dünyası içinden teoloji, politika, tarih ve diğer disiplinler bir bir ayrılmaya başladılar. Felsefe tüm bu disiplinlerin sınırlarını ve özelliklerini tanımlama işini logos ile üstlendi. Fakat felsefe de mit söyleminin etkisinden henüz kurtulmakta olduğundan bu işlem, ağır aksak ilerleyerek son aşamasını Platon ve Aristoteles'te buldu. Bu tarihten itibaren felsefe, insanın evren ölçeğindeki sorunlarına bütünlüklü yeni yanıtlar üretirken kendi sınırlarını da hiç durmadan güncellemektedir.

Evren açıklamalarının mitsel kurguyla olanından, akla dayalı olanına aşama aşama geçilmesinden daha önce bahsedildi. Bu geçişin en tipik örneği Platon'dur. Platon'a göre, bir kişinin savını hem logos hem de mitos formunda ifade etmesi, retorik ve diyalektik eğitiminin temel alıştırmasıdır. Bu alıştırmalarla, bir elde rasyonel savlara dayalı olarak hakikatin gösterimi, diğer elde ise sembolik ifadelere dayanan anlatılar vardır. Örneğin dönemin Sofist filozofu olan Protagoras, kendi adını taşıyan Platon diyalogunda, Sokrates'e iddiasını mitos formunda mı yoksa logos formunda mı dinlemek istediğini sorar (Protagoras, 320c).

Platon'da bir mitos logos birlikteliğinden de söz edilebilir fakat bu şartlı bir birlikteliktir. Ne olursa olsun, logosa ulaşmak imkânsız olsa da, amaç logosa yönelik olmalıdır. *Kratylos*'ta (408c) göklerdeki gerçek logos ile dünyadaki durumun, yani sadece mitlerin ve yanlış düşüncelerin elimizde olduğu hayatın birbirine karşıtlığı işlenir. Yaşadığımız dünyada gökleri tam olarak yansıtmasa da logos vardır. Filozofun görevi, bu logosu mümkün olduğunca takip etmek ve onunla disipline olarak, hayatımızın doğrudan akıl dışı unsurlarını –mitos da dâhil– iyi yöne doğru yöneltmektir.²²

Mitostan Logosa geçiş, gerçek ifadesini Aristoteles'te bulmuştur denilebilir. Bu yazının giriş bölümündeki alıntıda belirtildiği gibi mitlere dost olan kişinin de bir çeşit filozof olduğunu söyleyen Aristoteles, hayret enerjisinin daha çok felsefe yapmaya

¹⁹ "Thukydides, Yunan tarihinin eski dönemlerine ilişkin geleneksel manzum ya da düz yazı anlatımları gözden düşürmek için 'mitsel' sözcüğünü kullanır." Bkz. Jaeger (2011) s. 39.

²⁰ Fowler (2011).

²¹ Manguel (2010) s. 38.

²² Fowler (2011) s. 64.

yönlendirilmesi gerektiğini savunur ve şöyle der: "...mitlerin ince ayrıntıları ciddi bir sınava çekilmeye değer. Biz daha çok tanıtlama yoluyla akıl yürütenlerin yakasına döneelim."²³

4. Sonuç

Öncelikle belirtmek gerekir ki mitsel bilinç, insanı zorunluluğun ve sonluluğun içerisindeki durumundan uzaklaştırma alıştırmalarını içerisinde barındırır. Daha sonra felsefe yapmaya götüreceği olan bu "insanlık durumu" gerginlikleri, temelde "aşkın" bir dünyaya geçme isteğinin dışavurumlarıdır. Bu durumun bariz örneklerinden biri eski toplumların ritüellerinde, kronolojik zamandan çıkışın ve mitlerin "kutsal" zamanına geçişin simgeleştirilmesidir. Doğa karşısında rasyonel açıklama araçlarından uzakta olan insan toplulukları bu eylemleriyle "gerçekliği oluşturma" yolunu seçmişlerdir. Evren ölçeğinde gerçeklik oluşturup açıklamalarda bulunan mitsel gelenek günümüzde birçok disiplinin kendi bakış açısından çözümlenmeye çalıştığı kapsamlı bir literatürdür. Joseph Campbell bu durumu şöyle özetliyor:

Çağdaş akıl mitolojiyi, doğanın dünyasını açıklamak için ilkel, arayış içindeki çaba (Frazer); sonraki çağların yanlış anladığı, tarih öncesi zamanlardan gelen şiirsel fantezinin bir ürünü (Müller); bireyi topluluğuna göre şekillendirecek bir alegorik bilgi deposu (Durkheim); insan ruhunun derinliklerindeki aarketipsel dürtülerin belirtisi olan bir dizi rüya (Jung); insanın en derin metafizik sezgilerinin geleneksel aracı (Coomaraswamy); ve Tanrı'nın Çocuklarına Görünmesi (Kilise) olarak yorumlamıştır. Mitoloji bunların hepsidir. (Campbell, 2017, s. 338)

Mitsel düşünceden rasyonel düşünceye geçişte, daha önce mitsel ve dini olan birçok kavram, toplumsal kurum ve sınıflar kısmi şekilde sekülerleşmiştir. Mitsel dönemin büyüdü dünyasının en büyük yetkilerine sahip olan şairler, kâhinler ve krallar yani "hakikatin efendileri"²⁴, onlarla aynı kültürden beslenen ancak onların geleneksel düşüncesine karşıt tezler öne süren filozoflar tarafından sarsılmışlardır. Buradan yola çıkılarak denilebilir ki ilk filozofların başardığı düşünce sıçramasının malzemeleri mitsel kültürden beslenmektedir ve ilk felsefi fragmanların doğuşu bu şekilde gerçekleşebilmiştir. "Mit olmadan" der Nietzsche "her kültür sağlıklı yaratıcı bir doğa gücünden yoksun kalır: Ancak mitlerle çevrili bir ufuk, tüm kültür hareketinin bütünlüğünü kurar."²⁵

Sonuç olarak, Yunan kültürünün ilk aşamalarında çok güçlü olan mitsel düzen, zamanla etkisini kaybetmeye başlamıştır. Homeros ve Hesiodos'un anlatılarından yazılı olarak derlendiği bilinen önemli mitoslar, rasyonel düşünceye geçişte önemli duraklar olmuşlardır. Felsefe ise, mitsel düşünceden, evreni bir bütün olarak ele alma kavrayışını miras almış ve bu evrenin akla uygun bir açıklaması olması gerektiğini Thales,

²³ Aristoteles (2018) 1000a 11-20.

²⁴ Dettienne (2012) s. 219.

²⁵ Nietzsche (2010) s. 23.

Anaksimandros ve Anaksimenes'ten başlayarak iddia etmiştir. Bu görüş, felsefenin doğuşuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2018). *Metafizik* (Y. G. Sev, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Burnet, J. (2010). *Erken dönem Yunan felsefesi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Bottici, C. (2008). Mythos and logos: A geneological approach. *Epoché: A Journal for the History of Philosophy*, 13(1), 1-24. Doi: [10.5840/epoche200813111](https://doi.org/10.5840/epoche200813111)
- Campbell, J. (2017). *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (S. Gürses, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cassirer, E. (2018). *Dil ve mit* (O. Kuzgun, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Cornford, F. M. (2015). *Sokrates öncesi ve sonrası* (C. Şengör, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dettienne, M. (2012). *Arkaik Yunan'da hakikatin efendileri* (A. Beyaz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Eliade, M. (2016). *Mitlerin özellikleri* (S. Rıfat, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Freidell, E. (2012). *Antik Yunan'ın kültür tarihi* (N. Aça, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fowler, R. L. (2011). Mythos and logos. *Journal of Hellenic Studies*, 131, 45-66. Doi: [10.1017/S0075426911000048](https://doi.org/10.1017/S0075426911000048)
- Havelock, E. A. (2015). *Platon: Filozof şaire karşı* (A. Beyaz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hesiodos. (2017). *Theogonia, işler ve günler* (S. Eyüboğlu & A. Erhat, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros (2014). *İlyada* (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jaeger, W. (2011). *İlk Yunan filozoflarında tanrı düşüncesi* (G. Ayas, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Manguel, A. (2010). *İlyada ve Odysseia* (A. Sezgintüredi, Çev.). İstanbul: Versus Yayınları.
- Meyrink, G. (1999). *Kardinal Napellus* (Z. A. Yılmaz, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Morin, E. (2011). *Yitik paradigma insan doğası* (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Naquet, P. V. (2013). *Kara avcı* (Z. Atay, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Nietzsche, F. (2010). *Tragedyanın doğuşu* (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2012). *Diyaloglar* (M. Bayka, Ed.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Rank, O. (2016). *Kahramanın doğuş miti* (G. Yavaş, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Strauss, L. (2013). *Mit ve anlam* (G. Y. Demir, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Vernant, J. P. (2017). *Eski Yunan'da mit ve toplum* (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.